

о. Юрій Мицик

НА ПОШАНУ ЮВІЛЯРУ (до 75-ліття від дня народження Миколи Павловича Ковальського)

У березні 2004 р. виповнилося 75 років відомому українському історику й педагогу, доктору історичних наук, професору Національного університету «Острозька академія», голові осередку Українського історичного товариства ім. М. Грушевського в Острозі, видатному українському історику й педагогу Миколі Павловичу Ковальському.

Високошанований ювіляр народився 19 березня 1929 р. у славному й древньому Острозі, з котрого, починаючи з XVI ст., вийшла ціла плеяда видатних політичних, церковних і культурних діячів України. Дід ювіляра - о. Микола був православним священником, батько (Павло Миколайович) та мати (Лідія Олександрівна Кікець-Ковальська) - представляли волинські священницькі й вчительські волинські династії. Широкознаними особистостями української політичної історії були його дядьки - Микола Ковальський (член таких українських партій, як РУП, ТУП, УСДРП, член Генерального секретаріату Центральної Ради, а потім, на еміграції, Українського Центрального Комітету у Варшаві), який загинув у гітлерівському концтаборі Дахау у 1944 р.; і Лев Биковський, чоловік тітки по матері (видатний український бібліограф, засновник Української Вільної Академії Наук у США). Ряд інших родичів були і є науковцями переважно в галузі точних наук.

Ще у довоєнний час Микола Павлович пішов до школи в Острозі. Це було ще за польських часів. Закінчив школу він уже за радянських часів (1946) із золотою медаллю. За рік він закінчив з відзнакою Острозьке педучилище і вступив на історичний факультет Львівського держуніверситету, де навчався з 1947 по 1952 р. і закінчив його з відзнакою. Серед тих, хто формував особистість Ковальського-історика були такі знані спеціалісти, як професори Григорій Гербільський, Ярослав Кісь, Дмитро Похилевич,

Іван Вейцківський та ін. Від них Микола Павлович перейняв любов до вивчення джерел, до соціально-економічної проблематики, здобув ґрунтовні знання з вітчизняної та зарубіжної історії. На одному курсі з ним навчалися майбутні професори - дослідник опришківського руху на Прикарпатті Володимир Грабовецький, Зенон Матисякевич, майбутній доцент Прикарпатського університету Микола Кучернюк.

Через сімейні обставини Микола Павлович мусив перевестися у 1950 р. на заочне відділення університету й піти працювати до Острозького краєзнавчого музею, в Острозьку семирічну школу № 3. У 1953 р. він вступив до аспірантури на кафедрі вітчизняної історії Львівського університету, активно працював у архівах Львова, Москви, Києва у пошуках матеріалів до кандидатської дисертації на тему «Зв'язки західноукраїнських земель з Російською державою (друга половина XVI-XVII ст.)», яку успішно захистив у «альма матер» у 1958 р. Хоча й надалі він підтримував зв'язки з Львівським університетом (читав спецкурси, керував дипломними роботами), але основне його місце праці було вже в Українському державному музеї етнографії та художніх промислів АН України у Львові (1959-1963), причому з 1961 р. він був керівником відділу етнографії. Микола Павлович багато часу та енергії віддав тоді етнографічним польовим експедиціям, збирав матеріали до історії сільськогосподарських знарядь українського селянства XIX - поч. XX ст., а паралельно

життя й побут шахтарів Львівсько-Волинського вугільного басейну, займався організацією конференцій та виставок українського народного одягу, вишивки тощо. Саме тут він познайомився й працював пліч-о-пліч з відомими українськими етнографами - Павлом Жолтовським, Катериною Матейко, Зоряною Болтарович та ін. Але бич усіх науковців радянської пори - так зване квартирне питання не оминувало й Миколи Павловича. Він був одружений з Любов'ю Кирилівною, молодою вчителькою математики, у сім'ї росли двоє маленьких дочок-немовлят (Тетяна й Ірина), а жити доводилося по кутках, сплачуючи значні суми з невеликої зарплатні. Тому на пропозицію піти працювати деканом Криворізького загальнонаукового факультету Дніпропетровського держуніверситету (майбутнього Криворізького педінституту), де надавалася квартира, Микола Павлович відгукнувся з радістю. Тут, у Кривому Розі, минуло кілька щасливих років (1963-1967). Значною мірою завдяки зусиллям Миколи Павловича факультет став на ноги, у ньому сформувався перспективний викладацький колектив, держава отримала чимало висококваліфікованих молодих спеціалістів.

У 1967 р. вчений отримав пропозицію перейти з криворізької філії Дніпропетровського держуніверситету до самого центру. Після тривалої перерви у 1965 р. було відроджене денне історичне відділення історико-філологічного факультету і гостро відчувався брак висококваліфікованих кадрів. Дану пропозицію зробив Миколі Павловичу відомий історик-аграрник, професор Дмитро Павлович Пойда, який закріпив за ним насамперед лекційні курси з джерелознавства та історіографії вітчизняної історії. Тут, на кафедрі історії СРСР та УРСР, Микола Павлович працював доцентом до 1972 р. і того ж року перейшов на нововідкриту кафедру джерелознавства та історіографії. У галузі науки молодий вчений звертається до історії початків українського книгодрукування, вивчає так звані «записки іноземців» - унікальне джерело з історії України козацької доби, проблеми розвитку української археографії.

1972 рік був тяжким роком для Миколи Павловича. Після тривалої хвороби (рак) у віці 32-х років померла його дружина Любов Кирилівна. Це горе тяжко відбилося на здоров'ї вченого, який пережив інфаркт... Погіршилася суспільно-політична атмосфера з настанням смутновідомої «маланчуківщини», проблематика, яку розробляв учений, здавалося декому в ДДУ непотрібною і навіть підозрілою, не кажучи про прагнення автора видавати книги й статті українською мо-

вою. За першу його книгу «Джерела про початковий етап друкарства на Україні» (Дніпропетровськ, ДДУ, 1972) йому довелося почути чимало несправедливих докорів, які лунали з табору російських великодержавників. Тим не подобалося й видання книги у Дніпропетровську українською мовою, і те, що вчений включив у додатки **всі** документи, які стосувалися друкаря Івана Федорова і змальовували його образ далеким від стереотипів радянської доби.

Але Микола Павлович не опустив руки, а ще з більшим завзяттям взявся за написання докторської дисертації. Шлях до її захисту був довшим, ніж думалося, й набагато тяжчим. Первісно планувалося зайнятися археографічними публікаціями щодо історії України XVI - першої половини XVII ст., і цей намір схвалили такі визначні вчені, як Микола Улашик, Володимир Дунаєвський, Олександр Пронштейн, Руслан Скринников, Олена Чистякова, Сигурд Шмідт). Але вже написану роботу гальмували явно з політичних міркувань. Місцеве начальство скося дивилося на діяльність «другого Яворницького» (так назвав Миколу Павловича один кадебіст, і ця репутація завдавала вченому в часи маланчуківщини чимало неприємностей). У Києві роботу не схотіли приймати до захисту, бо ж тодішнє керівництво Інституту історії та КДУ старалось виконувати настанови «Володьки Лободи» та йому подібних. За спеціальністю «джерелознавство та історіографія» були ще дві спецради у Москві, по одній - у Ленінграді й Томську. Але роботу тільки за одну її тему відхилили й у Ленінграді та Інституті історії СРСР, а до Томська з Україною взагалі не було сенсу їхати. Мимоволі пригадувалася порада, дана молодому Яворницькому одним з російських великодержавних шовіністів: «Ваші казаки нам без надобности Занимайтесь Финляндией», але врешті прийняли на історичному факультеті Московського держуніверситету. Зате там «порекомендували» уточнити тему дисертації так, що Микола Павлович був змушений написати, по суті, нову докторську дисертацію. Але і з цим завданням він упорався й успішно захистив свою роботу на спецradі МДУ у 1984 р. («Джерела з історії України XVI - першої половини XVII ст.»). У списку робіт по темі дисертації значилося 9 книг і десятки статей, причому кожна з цих книг мала ряд позитивних рецензій як у СРСР, так і за його межами. На той час Микола Павлович був цілком сформованим ученим зі своїм баченням історичного процесу, автором численних праць, які охоплюють надзвичайне широке коло проблем, виявляють потужну ерудицію вченого. Вражає

його обізнаність з досягненнями вітчизняної та зарубіжної історіографії, знанням вітчизняних та зарубіжних, особливо польських, архівосховищ.

Особливо цінним є те, що вчений створив власну історичну школу і є її визнаним лідером. На, здавалося б, цілковито спустілому ґрунті після репресій і тотальної русифікації в Січеславі - Дніпропетровську, після відсторонення від науки ще у 1933 р. академіка Дмитра Яворницького, після воєнних лихоліть та умисних нищень книгосховищ і бібліотек, здавалося б, не скоро підіймуться нові парості. І ось у цій «пустелі аравійській» за два десятки років постала ціла наукова школа, представники якої на високому рівні розробляли переважно джерелознавство та історіографію історії України козацької доби. На сьогодні зусиллями Миколи Павловича підготовлено майже 10 докторів та понад 30 кандидатів історичних наук, які працюють як в Україні (Київ, Дніпропетровськ, Запоріжжя, Острог та ін.), так і за її межами (Канада). Природно, що Дніпропетровськ у 70-80-х роках став одним з найзначніших центрів вітчизняної історичної науки поряд з Києвом та Львовом.

З початком українського Національного Відродження кінця 80 - поч. 90-х рр. ХХ ст. Микола Павлович чимало енергії приділив відродженню Археографічної комісії, а потім - Інституту української археографії НАН України, очолив його Дніпропетровське відділення у 1991 р. Одночасно він активно добивався відродження Острозької академії, а коли і цей задум був ус-

пішно реалізований у 1994 р., став першим про-ректором тодішньої філії Національного університету «Києво-Могилянська академія» в Острозі, завідувачем кафедри історії та культурології. З ним до Острога переїхали і деякі з його учнів, завдяки яким утворилося ядро істориків у нинішній Острозькій академії, яка стала самостійним науково-педагогічним вузом і здобула статус Національного університету. Тут він продовжив творчий пошук, особливу увагу приділяючи історії Волині, насамперед рідного Острога. Помітне місце у доробку вченого займають його розвідки, присвячені видатним українським історикам - В. Антоновичу, Д. Дорошенку, Д. Яворницькому та ін.

Останнє п'ятиріччя було нелегким для Миколи Павловича (хвороби, передчасна смерть старшої дочки Тетяни, матері дружини - Марії Іванівни Жижко, яка вела домашнє господарство), але, незважаючи на це, вчений продовжує активно працювати як науковець, викладач і педагог, розвиваючи вітчизняну історичну науку. Продовжують виходити його наукові праці, кількість яких уже перевищила 300 позицій, він читає лекції студентам, готує нових аспірантів, бореться за збереження пам'яток історії та культури, української духовної спадщини, займається питаннями історії Волині й рідного Острога, робить ще багато важливих шляхетних справ. Дай Боже Вам, дорогий Миколо Павловичу, багаті і благі літа, міцного здоров'я, щастя, нових звершень у науці! З роси та з води Вам!